

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 6, Jan.- June. 2021, PP

پارکھ

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری۔ جون 2021ء، مسلسل شمارہ 11

☆ مرید حسین عارف، ڈاکٹر صائمہ بتول

مڈھتوں 1900ء تائیں سرانیک کی دوہڑے

Abstract

"Dohra" is an ancient genre of Saraiki. It has been very famous from the beginning till now. The popularity of Dohra did not decline in any age. The beginning of Dohra starts from Bahaudin Zakria's Multani Dohra. A verse has two lines and when it is doubled, it has four lines. Because of two lines verse it is named as Dohra. In the current age of Dohra, the important names are of Sultan Bahoo , Ali Haider Multani , Sachal Sarmast , Rohal Faqeer , Hammal Laghari , Baidal Sindhi , Khair Shah , Khushdil , Jan Muhammad Gadaz and Yateem Jatoi. In the beginning age of Dohra, we mostly find the subjects about mysticism and love.

Later Dohra has usually problems.

دوہڑا سرانیک کی دی ڈھیر پرانہ صنف سخن اے۔ حیرت مڈھتوں آج تائیں مقبول اے تے لگاتار لکھیندی پئی اے۔ تقریباً ہر شاعر شاعری دا مڈھ ڈوہڑے کنوں کریندا۔ دوہڑا کیہ ہے دوہڑا اصل وچ نکی نظم کوں آہندے ہن جیہیں وچ

☆

☆ اسٹنٹ پروفیسر پنجابی، لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی، لاہور

مصریاں دی گنتی چار ہووے تے چارے مصرے آپوں وچ اکو وزن رکھن نال ای دو ہڑاناں توں ظاہر اے کہ دو شعراں والا، دو ہڑے وچ کئی موضوعاں نوں وگن وچ لیا یا جاندا اے جیکر آکھ ویکھیں حیاتی دا ہر کچھ ایس وچ بیان ہے تاں سچی کوڑناں ہووے گا۔ دلشاد کلاںچوی لکھدن:

”دو ہڑاوڑے شعر کوں آہدن، یعنی ہک آنجھی نظم جیندے وچ چار مصرے ہوون

اتے چارے آپس وچ ہم قافیہ تے ہم ردیف تے ہم وزن ہوون“۔ (1)

انسان اپنے وچاراں دے اظہار لئی مڈھ قدیم توں ای لفظاں دا آسرا لیا تے شاعری دامنڈھ چا بدھا۔ کدی جذبیان دے ایس اظہار نوں شعراں داناں دتا گیا تے کدی دو ہڑیاں دا کدی ایہہ ابیات بنے تے کدی شاعری دی کوئی نویکلی دو جڑی صنف پر دو ہڑیاں دی اپنی تھاں اے جیس توں کسے طرحاں انکاری نہیں۔ دو ہڑے دامنڈھ ستویں صدی ہجری توں بعد شیخ بہاء الدین زکریا ملتانی نے اپڑیں خط وچ شیخ حمید الدین حاکم کوں دو ہڑا لکھ بھیجیا۔ جواب وچ حمید الدین حاکم وی دو ہڑا لکھ گھلیا۔ ایہہ دو ہڑا شیخ بہا و الدین زکریا ہوراں لکھیا جد کہ انہاں دے جواب وچ حمید الدین حاکم ہوراں وی ڈو ہڑا لکھ کے جواب دتا اوہناں دے دو ہڑے دے صرف تن مصرے محفوظ رہ گئے:

حاکم آپ ہو حکم کرو (کیہا) میں وچار

جہاں اللہ تعالیٰ منیا آتے نبی محمد پیار

جہاں ٹانگ نہ تو لہا سے بھی لگھس پار (2)

شعراء دے نیڑے دو ہڑے دا وزن مخصوص اے۔ انہیں کوں اولین تحریری دو ہڑے آکھیا جاسکدا اے۔ جیہڑے تاریخ وچ محفوظ تھی گن۔ بھونگ بھارہ دے شاعر پیارا شہید (1522ء-1586ء) داناں آندے۔ جہاں جنگ نامے، درود نامے تے معراج نامے دے نال نال سرائیکی دو ہڑے لکھے۔ دمودر داس (1570ء-1632ء) جیہڑے ہیر رانجھے دے قصے دے پہلے لکھاری ہن۔ دمودر ذات دا بلاڑیں ہندوسی۔ جھنگ دے علاقے نال تعلق سی۔ قصہ اول اکبر دور وچ لکھیا۔ انہاں قصے کوں دو ہڑیاں دی صورت وچ لکھیا۔ انہاں دے دو ہڑیاں کوں صحیح دو ہڑے آکھیا جاسکدا اے۔ سلطان باہو (1629ء-1785ء) داتعلق تحصیل شورکوٹ ضلع جھنگ نال ہا۔ انہاں دے پیوداناں بازید محمد سی۔ ذات دے اعوان تے علوی ہن اوہ سلسلہ قادریہ دے بزرگ شاہ حبیب قادری (جیرھے خود وی سی حرفی دے شاعر ہن) دے ہتھ تے بیعت کیتی۔ انہاں دیاں عربی، فارسی تے سرائیکی وچ 140 دے نیڑے تیرے کتاباں تے رسالے ہن۔ دو ہڑے دی صنف دابا قاعدہ طور تے حضرت سلطان باہو بدھی اوہناں سی حرفی توں اڈ دو ہڑے وی خاص عارفانہ رنگ وچ لکھین۔

علی حیدر ملتانی (1689ء - 1777ء) سی حرنی دے معتبر شاعر ہن، نال اوہناں بہوں خوبصورت دوہڑے لکھین۔ علی حیدر دوہڑے وچ سماجی تے سیاسی موضوعاں کوں متعارف کرایا۔

علم دا پڑھراں نیک بہوں، پر عشق دی بات انوکھڑی ہے
چن تے سورج دی روشنی بہوں پر یار دی بات انوکھڑی ہے
شب قدر دی رات وی بہوں چنگی پر وصل دی رات انوکھڑی ہے
مشکل باتاں سبھے نیں حیدر پر بہوں دی گھات انوکھڑی ہے (3)

مولوی لطف علی (1732ء - 1810ء) دانان قصہ "شاہ سیفل" دے ناں نال مشہور اے۔ لطف علی ہوراں مثنوی دے نال بہوں چنگے دوہڑے تخلیق کیتے۔ انہاں مثنوی سیف الملوک وچ دوہڑے کوں چار مصرعے توں ودھا دوہڑے وچ جدت پیدا کیتی۔ دوہڑیاں بارے پتہ "آئینہ دار السرور" تے سیف الملوک دے مقدمے توں وی لگدا اے۔ لطف علی ناں صرف دوہڑے لکھے سگوں سوائی دوہڑے وی اوہناں دے ملدے نیں۔ رول فقیر (1743ء - 1804ء) دوہڑے دا ہک وڈا شاعر اے۔ رول فقیر دا اصل وطن تھر دا علاقہ اے۔ اوہ عمر کوٹ دی بھر نال بھٹ دے رہن والے سن۔ اوہناں دے شاہو فقیر ہا اتے اوہ ذات دے رنگیجہ ہن۔ کچھ عرصہ کلہوڑی دے دور وچ ملازمت کیتی تے توشے خانے دا ناظم رہیا۔ رول فقیر ہوراں ڈوہڑیاں وچ طبع آزمائی کیتی دوہڑیاں دے موضوع روحانی کچھوں نو یکھڑے نیں۔ وفا راشدی ایس حوالے نال دس پاوندے ہن۔

”رول فقیر شاہ عنایت شہید دے مرید ہن۔ آخری عمر وچ کندڑی وچ آن
وسیے۔ آپ دے سرائیکی کلام وچ سی حرنی،؟ وہڑے تے کافیاں ملدیاں
ہن۔ آپ دے؟ وہڑے وچ تصوف، عشق حقیقی تے انسان دوستی دا درس
ملدے۔“ (4)

سرائیکی دوہڑے دی روایت وچ سچل سرمست اہم ناں اے۔ سچل سرمست دا اصل ناں عبدالوہاب سی۔ تخلص "سچل"، "سچو" تے فارسی وچ "آشکار" ورتیا۔ اک درویش صفت انسان سن اوہناں حیاتی دا وڈا حصہ مجڑوبی وچ لنگھادتا۔ سچل سرمست ہوراں صرف سرائیکی وچ ای شاعری نہیں کیتی سگوں دو جیاں زباناں تے وی عبور رکھدے سن۔ اوہ ہفت زبان شاعر سن۔ سچل سرمست نے دوہڑے، کافیاں، سی حرفیاں لکھیاں ایس توں وکھ ہیر رانجھے دا قصہ وی اوہناں سرائیکی زبان وچ لکھیا، ہیر رانجھے دا قصہ وی دوہڑے وچ لکھیا۔ ایہہ قصہ 72 دوہڑیاں تے مشتمل اے۔

”سچل سرمست دے دوہڑیں داموضوع حسن، تصوف عشق تے وحدت الوجود ہے۔“ (5)

سچل سرمست ہوراں دیاں دوہڑیاں وچ خیالاں نوں سوہنے ڈھنگ نال پرویا گیا تے عشق دے موضوع نوں بیان کردیاں اجیہا ڈھنگ اپنایا پئی اوہناں دی قادر الکلامی داد دے قابل اے حسن تے عشق دی ایس کیفیت نوں بیان کردیاں حضرت سچل سرمست لکھدے نیں۔

سرخ لبان ہن لعل رمانی یا یاقوتِ یمانی
موتی منہ اگوں شرمندے، ہیرے تھئے حیرانی
جھلک جھلک رخسار سوہڑیں دا پرتو نور پیشانی
سچل دیکھ تجلا منہ دا ہوئی دل دیوانی (6)

نانک یوسف دا اصلی ناں محمد یوسف ہا۔ قاضی محمد ہاشم دے فرزند ہن۔ انہاں دا آبائی وطن جھل، خیر پور میرس ہائی۔ انہاں مڈھلی تعلیم باپ دی نگرانی وچ حاصل کیتی۔ پندراں سال دی عمر وچ ایناں قرآن مجید، حدیث تے عربی فارسی دی دینی تعلیم حاصل کر گھدی۔ فقیر محمد یوسف نانک عارف کامل، عالم باعمل تے شاعر بے نظیر ہن۔ عالم، صوفی، شاعر، ہر حیثیت نال انہاں دا رتبہ بلند ہا۔ سرائیکی انہاں دے وڈو ڈیریاں دی زبان ہائی۔ بلوچی زبان کنوں واقف ہن۔ عربی، فارسی، سنسکرت، ہندی تے اردو تے کامل دستگاہ ہائی۔ پنج زبانان یعنی فارسی، سندھی، سرائیکی، ہندی تے اردو زبان وچ شاعری کریندے ہن۔ انہاں دا شعری سرمایہ کافیاں، دوہڑے، غزلاں، قطعے تے نعتاں نیں۔ وفاراشدی موجب:

”نانک یوسف تصوف وچ فلسفہ ہمہ اوست تے وحدت الوجود دے ترجمان
ہن۔ او علم عروض دے ماہر ہن۔ شاعرانہ قواعد و ضوابط دی پوری پوری پابندی
کریندے ہن۔ او فنِ موسیقی کنوں وی بخوبی واقف ہن۔ محاورات، تلمیحات،
تشبیہات و استعارات دے نال صفت تے محاورات دا استعمال جیہڑی فصاحت
و بلاغت نال کیتا، او انہاں دی مہارت فن تے چٹنگی کلام دامظہر ہے۔“ (7)

حمل فقیر لغاری (1810ء۔ 1879ء) قصبہ میر خان لغاری وچ 1810 وچ جمے۔ کچھ چرمگروں خاندان اُتھوں مڈی چاتے قصبہ محمود خان لغاری دی بنیاد رکھی۔ ہک مدرسہ بنایا جیندے وچ حمل خان پڑھیندے ہن۔ میر مراد خان نال وی انہاں دی گھٹ یاری سی۔ حمل لغاری شاعری وچ مولوی لطف علی کنوں متاثر سن۔ حمل لغاری دی طنزیہ تے مزاحیہ شاعری شاندار اے۔ حمل لغاری دے کلام وچ دوہڑے، کافیاں، قصہ ہیر رانجھا، نصیحت نامے، مرشد دی مدح تے قصہ ججمہ

سلطان شامل ہن۔ حمل لغاری کوں دوہڑے آکھن وچ مہارت پائی۔ اوہناں وچ بے شمار دوہڑے آکھے۔ جنہاں دا عام طور تے موضوع حسن تے عشق ریہا۔ اوہناں مرشد دی مدح تے دنیا دی بے ثباتی تے وی بہوں موثر دوہڑے لکھے۔

”قادر بخش بیدل سندھی (1814ء-1872ء) بیا ہک دوہڑے دا اہم شاعر

اے۔ آپ دا اصل ناں عبدالقادر ہا، پر حضرت عبدالقادر جیلانی دے احترام اچ

اڑاں ناں قادر بخش رکھ گھدا۔ آپ دے والد دا ناں خلیفہ محسن ہا۔ آپ کوں

حضرت شہباز قلندر نال عقیدت ہائی۔ قادر بخش بیدل ٹالپوریں دے آخری تے

انگریزیں دے مڈھلے دور دا شاعر اے۔ وحدت نامہ تے سرور نامہ انہاں دے

سرائیکی شاعری مجموعے ہن۔“ (8)

اسلم رسول پوری نے سرائیکی کلام کوں تدوین کر کے چھاپیا۔ تصوف انہاں دے دوہڑیاں دا اہم موضوع اے۔ تصوف دے

نال نال انہاں دے کلام وچ وحدت الوجود دا فلسفہ وی ڈھیر اے۔ لکھدے نیں:

ذات صفات ہکا کر جانڑیں کوئی بھول نہ بھلیں

جیسے ویس بھیس میں دیکھس چال ادب دی چلیں

وحدت دی وادی وچ آ کر ول نہ پچھو تے ویس (9)

سید خیر شاہ (1814ء-1890ء) وستی گھائی تونہ شریف ضلع ڈیرہ غازی خان وچ 1814ء نوں جمے۔ اوہناں

منڈھلی تعلیم مسجد دے امام کنوں گھدی۔ عربی فارسی دا درس حاصل کرن بعد گلستان تے بوستان پڑھی۔ خیر شاہ دا کلام ڈاکٹر

طاہر تونسوی کٹھا کیتا "خیر شاہ دا کلام" دے ناں نال چھاپے۔ جیندے وچ 151 دوہڑے ہن تے 20 کافیاں نیں۔ خیر شاہ

سرائیکی دوہڑے دے وڈے شاعر اں وچوں ہک ہن۔ دوہڑے مختلف موضوعاں تے نیں۔ خیر شاہ دا سارا کلام معرفت دا

کلام اے۔ تصوف راہیں وحدت الوجود دا تذکرہ اے۔ خدا دا ذکر اے۔ جذب مستی تے، دیدار عاشق اے، عشق دی تلاش،

تے رمزاں ہن تے ہک نال ہک تھی وںجھڑیاں وار داتاں ہن۔ انہاں موضوعاں کوں خیر شاہ علاقائی علامتاں نال بیان

کیتا۔ خیر شاہ دے دوہڑے وچ انسان دوستی دیاں قدراں دا بہوں ارمان اے۔ اوہناں موجب انسان حقوق اللہ پورے کر تے

دے ترے کریندے، پر حقوق العباد والے پاسیوں کورا اے۔ انسان اپڑیں حیاتی برباد کر دیندا اے۔ اوہ فرمیدن:

عمر وںجاو وچ مسیتاں، مستی دور نہ کیتو

حرص ہوں دا حفظ کتو ہی، معنی صاف نہ کیتو
جو کچھ وٹھو، ویکھ نہ جاتو، دید شرم نہ کیتو
خیر کیتو برباد حیاتی، حاصل کچھ نہ کیتو (10)

دیوان محمد غوث خوشدل جلال پور پیر والا وچ جسے، درس قرآن تے عربی، فارسی دی تعلیم حاصل کیتی۔ خوشدل حضرت محکم الدین سیرانی دے مرید ہن۔ سرائیکی دوہڑے دے مہاندے شاعر تھی گزرے، انہاں دی شاعری وچ صرف دوہڑے دی صنف اے۔ انہاں دیں دوہڑے وچ سرائیکی زبان دے ٹھٹھ لفظ، محاورے، ضرب المثال، تشبیہاں تے استعارے نیں۔ انہاں دے دوہڑے دا بنیادی موضوع عشق اے جہدے وچ مقامی رنگ نمایاں اے۔ خوشدل دے دوہڑے مقامی رنگ وچ رنگے ہوئے ہن، عہد دی ثقافت، کلچر تے تہذیب دوہڑیاں وچ اُتر ملدی اے۔ وچھوڑے دی کیفیت تے وصل دیاں لذتاں وی دوہڑے دا موضوع ہن:

رتیں مڑیاں ول ساونڑ آئے تھئے پاندلیاں دے رتے
دور ہے بیٹ ماہی بیلا ہیر ڈھونڈیندی وتے
مل بھبھوت بیراگن ہوئی گل پئے پریم دے چھتے
ملیس ماہی تے ہوئی خوشدل بھیرے غم نکھتے (11)

حسین ڈیڈر (وفات 1873ء) حسین ڈیڈر قنبر ضلع لاڑکانہ دیر ہنڑ والے ہن، سرائیکی دے بہوں وڈے شاعر ہن۔ حسین ڈیڈر دے کلام وچ مدح، معجزہ، قصے تے دوہڑے شامل نیں۔ سید جہان شاہ مجروح اللہ آباد دے گیلانی سید ہن۔ حضرت جہان شاہ مجروح خواجہ اللہ بخش تونسوی دے مرید ہن۔ اوہ عالم تے صوفی ہن۔ انہاں دا خواجہ غلام فرید نال تعلق سی۔ طارق ملک ایس بارے جانکاری دیندیاں لکھدے ہن۔

”شاہ جہاں مجروح ڈوہڑے تے سی حرفیاں لکھیاں ہن۔ آپ بنیادی طور تے
ڈوہڑے دے شاعر ہن۔ آپ دے ڈوہڑے آگرہ توں پھیل ہن۔“ (12)

دیوان سید ولایت شاہ بخاری دا تعلق نقوی اوچ دے بخاری خاندان نال اے۔ اوہناں دے پیو داناں دیوان سید حیدر بخش بخاری سن۔ حضرت خواجہ غلام فرید دے مرید سن۔ انہاں دا سرائیکی کلام کافیاں تے دوہڑے تے مشتمل اے۔ اوہناں دی کافی تے خواجہ فرید دے اثرات ملدے ہن۔ انہاں دے دوہڑے تصوف تے ہجر فراق دے موضوعاں نوں

نہیں دے دے نہیں۔ جان محمد گداز تلنہ ضلع خانیوال دے عالم فاضل گھروچ جسے۔ بہوں تھوڑا عرصہ جام پوروچ گزاریا۔ جان محمد گداز دوہڑے دے باکمال شاعر سن۔ انہاں دیلکلام وچ، سی حرفیاں، بارہ ماہے، ہشت پاس تے ہفت روزہ شامل ہن۔ گداز دے دوہڑیاں وچ زیادہ کسی دے دوہڑے ملدے ہن۔ آخری عمر وچ شاعری کنوں دل بھر گیا تاں ول وحدت الوجود دے جیہڑے خیالاں دا اظہار کیتا انہاں کنوں توبہ زاری کر گھدی۔ دوہڑا گداز دی شاعری دی جان اے، اوندے دوہڑے وچ لفظاں دی بندش تے جذبات دی شدت اے۔ دوہڑیاں وچ ڈبل مستزاد نیں:

چھوڑ بھنبھور دیوانی سسی ہئی پنل کچ شہر وچ ناز فخر وچ پرم نگر وچ
جے وت خیال وصال دا ہووی، ونج بھال، پہاڑ پتھر وچ، روہ ڈنگروچ، کن کپر وچ
ہار نہ جاویں لاج نہ لاویں جان گنوانویں بر وچ سہیں جگر وچ رہیں صبر وچ
صدق ثبوت نہ ہا رگداز ملسیا دوست قبر وچ عالی گھر وچ سمجھ فکر وچ (13)

محمد بخش نوروز ٹی داتاں ضلع بہاولپور وچ جسے، پیو مرنگروں مولوی پیر بخش انہاں کوں پالیا۔ انہاں کوں حضرت خواجہ غلام فرید دی صحبت نصیب رہی۔ نوروز نے قصہ لیلیٰ مجنوں تے دوہڑیاں تے وکافیاں دے مجموعے یادگار چھڈے۔ محمد بخش نوروز نے دوہڑے نوں عاشقانہ رنگ دتا۔ محمد اسلم رسول پوری موجب:

”محمد بخش نوروز کوں اگرچہ اج وی لوک صوفی سمجھدن لیکن اصل ایچ ایہ پہلا
شاعر اے جیں شاعری دا پیچھا تصوف کنوں چھڑائے تے خالص عاشقانہ شاعری
کیتی۔ ایندے علاوہ نوروز ہی شاعری کوں داخلیت وچوں کڈھ کرائیں اوند
رجان خارجیت ڈوکیئے“۔ (14)

مولوی احمد یار گڑھی اختیار خان دے سن۔ خواجہ غلام فرید دے مرید سن تے خواجہ صاحب نال بہوں پیار کریندے ہن۔ 1840ء وچ پیدا جسے۔ انہاں دی ذات سپل ہائی۔ اوہناں نوں دوہڑے دا ماہر آکھیا گیا۔ احمد یار دی شاعری مجموعی طور تے عشقیہ شاعری اے۔ جیندے وچ عمدہ سرائیکی، اردو، فارسی تے ہندی دے اکھراں دا ورتار اکیتا اے تے سرائیکی زبان دی شان ودھائی اے۔ ول لفظاں دی تکرار نے شعری معنویت اتے موسیقیت راہیں چارچندر لاد تے۔

میاں اللہ بخش عارض حاجی پور ضلع راجن پور نال تعلق رکھدے نیں۔ سرائیکی زبان دے نمائندہ شاعر سن تے خواجہ فرید دے شاگرد کلام وچ مولود شریف، مدح شریف، کافیاں، مخمس، غزل، قصہ ہیرا رانجھا تے دوہڑے ہن۔ اوہناں دے کلام

کوں نسیم اختر نے دیوان عارض دے ناں نال مرتب کر کے چھاپیا۔ اوہناں دے دوہڑے چار مصرعی وی ہن تے زیادہ مصرعیاں وچ وی انہاں دے دوہڑے مرشد دی مدح دے حوالے نال زیادہ ملدے نیں۔ سید مبارک شاہ احمد پور شرقیہ نال تعلق رکھدے سن۔ انہاں دا کلام رحیم طلب نے ”آکھیا مبارک شاہ“ دے ناں نال پنجابی ادبی بورڈ لاہور توں چھاپیا۔ کلام وچ مولود، کافیاں تے دوہڑے شامل نیں:

وچ پردیس مسافر کوں نت راہندی تاکھ وطن دی قسم حسن دی
شہر بازار اجاڑ دسدے نہ بھاوے بوچن دی قسم حسن دی
ہک پردیسیاں مونجھاں دل کوں ڈو جھی مونجھ بخت دی قسم حسن دی
سید مبارک بندلبر دے ہم امید کفن دی قسم حسن دی (15)

محمد محسن بیکس (1859-1882) سندھ دے عظیم صوفی شاعر حضرت بیدل سندھی دے پتر ہن۔ بیکس 23 سال دی عمر پائی۔ سندھی، سرائیکی، تے فارسی وچ شاعری کیتی۔ روہڑی دے مقبول شاعر ہن۔ انہاں دا کلام سید عبدالحمید شاہ موسوی نے ”دیوان بیکس“ دے ناں نال مرتب کیتا۔ بیکس نال حیاتی وفانہ کیتی تے جوانی وچ چلاؤ نا کر گئے۔ چھو ساگی ضلع لاڑکانہ دے رہن والے ہن۔ اوہناں دھلی تعلیم مدرسے وچوں حاصل کیتی۔ وفاراشدی دی جانکاری تائیں۔

”محمد محسن بیکس سندھی تے سرائیکی دے باکمال شاعر ہن۔ سرائیکی وچ انہاں بحر، بند، تے ڈوہڑے لکھے ہن۔ انہاں ڈوہڑیاں دے وچ سوائی دا بہوں استعمال کیتے“۔ (16)

خدایار بیکس (1875-1955) دا خدایار ناں، تے بیکس تخلص ہائی۔ خدابخش دے ناں نال مشہور سن۔ نواب خان پتانی دے گھر 1875ء کوٹ مٹھن وچ جے۔ انہاں شاعری دا مڈھ 1893ء وچ رکھیا تے خواجہ غلام فرید دی شاگردی اختیار کیتی۔ کچھ چر بطور پٹواری ملازمت کیتی، بعد وچ عرائض نویسی کر بندے رہے۔ 1955ء وچ چلاؤ نا کر گئے تے لعل گڑھ وچ دفن ہوئے۔

”خدایار بیکس دا کلام انہاں دے پوترے ڈاکٹر شکیل پتانی نے ”کلام بیکس“ ناں نال تدوین کرتے جھوک پبلشرز ملتان توں چھاپیے۔ جیندے وچ ڈوہڑے تے کافیاں ہن“۔ (17)

غلام محمد واصف دا تعلق حاجی پور ضلع راجن پور ناں اے۔ سرائیکی، اردو تے فارسی زبان دے بہوں وڈے شاعر

ہن۔ انہاں دا کلام "دیوانِ واصف" دے ناں نال ڈاکٹر غلام یسین نے تدوین کر کے چھاپیا۔ غلام یسین ایس حوالے نال دس پاؤندے نیں۔

”غلام محمد واصف دے کلام وچ حمد، نعت، کافی، ڈوہڑہ تے غزل شامل ہے۔ انہاں دا زیادہ تر کلام تصوف دے رنگ وچ رنگیا ہویا ہے۔ انہاں دے ڈوہڑیے پناہ معنویت دے حامل ہن۔ انہاں دے ڈوہڑے چار مصرعیں دے نال نال چار توں ودھ مصرعیاں تے وی مشتمل ہن“۔ (18)

اللہ ڈیویا پر جوش 1875ء شجاع آباد وچ جسے، انہاں دا تعلق زمیندار گھرانے نال سی۔ انہاں دا کجھ کلام "درداں دی ماری دلی علی اے" دے ناں نال چھپے۔ او کافی، دوہڑا تے غزل دے شاعر ہن۔ انہاں دی شاعری دے موضوعاں وچ صوفیانہ رنگ تے دو جا موضوع "سسی" اے:

س۔ سک تے چھک ہک تیڈی ہم بے غیر دا وہم و سار پیٹھم
کھڑی تارودے تی ڈے عشق والی بے چھوڑ سبھے کم کار پیٹھم
؟ پیٹھم در مار پیٹھم

پر جوش شوق موہن دے وچ اینویں روندیں عمر گزار پیٹھم (19)

یتیم جتوئی دا اصل ناں غلام حیدر ہائی۔ 1894ء کوں جتوئی وچ پیدا تھئے۔ مڈھلی تعلیم جتوئی توں حاصل کیتی فیرفوج وچ بھرتی ہو گئے، بعد وچ ڈسٹرکٹ بورڈ مظفر گڑھ وچ مدرس رہے، در یتیم انہاں دا مجموعہ کلام ہے، جیندے وچ نظم دے نال نال صنف دوہڑہ وی اے۔ کتاب عمومی مسئلیاں روزمرہ دے معمولات تے روایتی مداح دا بیانیا اے۔ کتاب وچ شاعر تے اوہدے عہد دی عمومی حیاتی دے رنگ کھنڈے نیں۔ یتیم دا دوہڑہ فنی کچھ پاروں وی نوٹیکھی جاو رکھیندے، تکرار لفظی دی مثال انج اے:

اٹکے نین نہ ہٹکے سولی دے سر لٹکے

اصلوں نہ ول بئی کرن توڑیں مار سٹو گھٹ وٹکے

نت نت نویں نیاز کرن گل کپڑا پیریں پٹکے

نس گئے کیچ یتیم پنل بھنھور سسی کوں شکے (20)

انہاں توں اڈ بہوں سارے دوہڑہ گو شاعر نیں جنہاں وچ اللہ داد تونسوی، چھتو ساگی، عمر خان شاہد، شاہ محمد یڈر، حسن بخش شہداد پوری، سید مصری شاہ، غلام محمد واصف، نانک یوسف، خلیفہ نبی بخش لغاری تے عثمان فقیر شامل نیں۔ جنہاں دا

تذکرہ مختصر مضمون وچ ممکن نہیں۔

حوالے

- 1- دلشاد کلانچوی، سرانیک باغ بہاراں، بہاولپور، اکادمی سرانیک ادب، 1995ء، ص 39
- 2- رسول پوری، اسلم، سرانیک ادب وچ معنی داپندہ، رسول پور: سرانیک پبلی کیشنز، 2014ء، ص 123
- 3- دلشاد کلانچوی، قدیم سرانیک شاعر تے ادیب، بہاولپور، اکادمی سرانیک ادب، 1987ء، ص 23
- 4- وفاراشدی، ڈاکٹر، اردو کی ترقی میں اولیائے سندھ کا حصہ، لاہور، مغربی پاکستان اردو اکیڈمی، 1994ء، ص 169
- 5- نسیم اختر، پروفیسر، سچل سرمست کا سرانیک کلام، ملتان، سرانیک ادبی بورڈ، 2011ء، ص 17
- 6- رسول پوری، اسلم، سچل سرمست، ملتان، بزم ثقافت، 1977ء، ص 33
- 7- وفاراشدی، ڈاکٹر، اردو کی ترقی میں اولیائے سندھ کا حصہ، لاہور، مغربی پاکستان اردو اکیڈمی، 1994ء، ص 221
- 8- رسول پوری، اسلم، منتخب سرانیک کلام حمل لغاری، ملتان، بزم ثقافت، 1981ء، ص 20
- 9- اوہی، ص 59
- 10- گل عباس اعوان، ڈاکٹر، سرانیک شاعری اچ انسان دوستی، ملتان، سرانیک ادبی بورڈ، 2010ء، ص 131
- 11- تونسوی، طاہر، ڈاکٹر، خوشدل، حیاتی تے کلام، ملتان، سرانیک ادبی بورڈ، 2002ء، ص 21
- 12- طارق ملک، روزنامہ جنگ، مڈویک میگزین، 30 ستمبر 2009ء
- 13- جام پوری، سرانیک شاعری، ملتان، بزم ثقافت، 1969ء، ص 285
- 14- رسول پوری، اسلم، سرانیک ادب وچ معنی داپندہ، ص 57
- 15- ناصر، نصر اللہ، ڈاکٹر، سرانیک شاعری دارالرقاء، ملتان، سرانیک ادبی بورڈ، 2007ء، ص 713
- 16- وفاراشدی، اردو کی ترقی میں اولیائے سندھ کا حصہ، ص 309
- 17- شکیل پتانی، ڈاکٹر، کلام بیکس، ملتان، جھوک پبلشرز، 2010ء، ص 7
- 18- غلام لیلین، رانا، دیوانِ واصف، لاہور، اولیس پبلشرز، 2010ء، ص 12
- 19- اللہ ڈیوایا، درداں دی ماری دلڑی علیل اے، ملتان، سرانیک ادبی بہار، 2011ء، ص 110
- 20- یتیم جتو، غلام حیدر خان، در یتیم، ججھا چھا پا، ملتان، جھوک پبلشرز، 2014ء، ص 176